

Аннотация

В статье определено состояние исследования памятников староукраинской письменности XVI–XVII вв. касательно их лексического состава. Проанализированы направления исследований ТГ: „названия посуды”, „названия религиозных сооружений”, „названия болезней людей”, „названия продуктов питания”. Выявлено малоисследованную ТГ „название предметов быта”, определены аспекты ее исследования.

Ключевые слова: *лексика, номен, лексико-семантическая группа, лексико-семантический ряд, тематическая группа, словообразовательная структура.*

Summary

The article deals with the state survey monuments old Ukrainian Literature XVI–XVII centuries on their vocabulary composition. At the present, stage of development of Ukrainian language worked out the following thematic groups of vocabulary: „name of dishes”, „name of religious facilities”, „names of diseases”, „name of food” etc.

Key words: *vocabulary, nomen, lexical-semantic group, lexical and semantic range, thematic group, wordmade structure.*

УДК 811.16.2'373.2(477.43)

Коханська А. О.

ГІДРОНІМІЯ БАСЕЙНУ ІКОПОТІ

Річка *Ікопоть* протікає територією Старокостянтинівського та Краси́лівського районів Хмельницької області і впадає у *Случ* у місті Старокостянтинів.

На Краси́лівщині знаходиться верхів'я Ікопоті. Свій початок річка бере поблизу с. Зелена, а біля с. Мала Салиха утворює маленький ставок. Оминувши с. Велика Салиха, приймає свою першу ліву притоку та утворює Домінцівський став. У с. Великі Юначки у річку впадає третя ліва притока, а біля с. Лісова Волиця потік розливається у Кременчуцьке водосховище.

У середній течії за Кременчуками Ікопоть проходить межу між Краси́лівщиною і Старокостянтинівщиною. Поблизу с. Малий Чернятин річка розливається у невеличкий став, а одразу за ним відкривається заболочена місцевість, яка тягнеться до Великого Чернятина. Тут річка утворює дві величезні меандри, постійно змінюючи напрямом, а поблизу с. Пашківці утворює Пашковецьке водосховище – став, що нагадує правильне коло. Здолавши ще невеличку відстань, Ікопоть розливається у Старокостянтинівський став і впадає у *Случ*. Загалом Ікопоть на

Хмельниччині тече з північного заходу на південний схід. Це – одна із найкрасивіших річок регіону.

Басейн цієї водної артерії розташований у межах Ікопотського геоморфологічного району. Ця місцевість нагадує горбисте межиріччя з абсолютними висотами до 330 м. Переважаючі форми рельєфу – балки і міжбалочні ували, що їх поділяють, з явно спадистими схилами, на яких дуже чітко проявляється площинна ерозія, зрідка трапляється лінійно-яркова. Подекуди в ярах бувають зсуви, збереглися невеликі масиви дібров, які займали у минулому значні площі [3, с. 28].

Характерною особливістю гідрооб'єкта можна вважати відсутність у нього відносно великих приток. Так, у „Словнику гідронімів України” зафіксовано лише чотири допливи Ікопоті. Зареєстровані Словником гідроніми досить цікаві в етимологічному плані, однак у цілому їхня структура та первинна семантика є типовими для гідронімікону Поділля.

Комплексне дослідження цих назв відсутнє, хоча етимологія окремих гідронімів висвітлена у наукових працях С. Д. Бабишина, Л. Т. Масенко, В. А. Никонова, Н. М. Торчинської і М. М. Торчинського, О. М. Трубачова, М. Т. Янка та інших топонімистів.

Пропонуємо власний опис гідронімікону басейну Ікопоті.

1. **Джурба** – -и, ж.; р., л. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через н. п. *Рублянка, Закриниччя, Великі Орлинці* (Кр): „с. *Закриничье при рч. Джурбѣ*” [СГУ]; „без назви, довжиною 18 км” [КРУ]. Квалітативна назва, яка, найімовірніше, мотивована апеллятивом *джурджа* – „густа каламутна рідина” [Б. Д. Грінченко].

2. **Дрипа** – -и, ж.; р., л. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*. Протікає через с. *Пашиківці* (Ск): „с северной стороны села протекает речка *Дрыпа*, впадающая за селом в р. *Икопоть*” [ІМСХ]. Варіанти назви: *Дрина, Задрипа*. Річка протікає болотистою місцевістю, тому, йдучи біля її берега, неможливо не забруднитись, або, як кажуть місцеві мешканці, не „задрипатися”. Таким чином, цей гідронім можна вважати квалітативним.

3. **Ікопоть** – -і, ж.; р., л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через н. п. *Федорівка, Малі Пузирки, Тріски, Антоніни, Кременчуки* (Кр), *Малий і Великий Чернятин, Пашиківці, Старокостянтинів* (Ст). Варіанти н.: *Икопоть, Икопеть, Исороѣ, Исорот', Исорот, Корот'* (*над Коротицѣ*) [СГУ]. Довжина – 45 км [КРУ]. Н. можна вважати як похідну від *Кобудь* (давня назва міста Старокостянтинів). Вперше в Іпатіївському літописі під датою 1242 рік є запис: „...*Случ і Кобудь*...” Можемо припустити, що місто розкинулося на березі однойменної річки *Кобудь*, яку разом з її побратимом назвали „*Случ і Кобудь*”. З часом річка здобула видозмінену назву.

4. **Малий потік** – -ого -ку, ч., потік, л. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*. Протікає між селами Волиця Лісова і Кременчуки (Кр). Назва, ймовірно, зумовлена невеликими розмірами гідрооб'єкта.

5. **Понора** – -и, ж.; р., п. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Корчівка*, *Севрюки*, *Маленки*, *Терешки*, *Грицики*, *Печеське*, *Кульчини*, *Манівці*, *Росолівці* (Кр). Варіанти н.: ***Ропора***, ***Ропура***, ***Понура*** [СГУ]. Довжина – 34 км [КРУ]. Назва мотивована географічним терміном ***понора*** – „округла або видовжена воронкоподібна заглибина, де зникають поверхневі води, в тому числі й води річки; яр; урвище”. Від ***понористий*** – „изрытый, неровный” [Б. Грінченко]. На думку М. Т. Янка, в основі гідроніма – давньослов'янське слово **neriti* зі значенням „ховатися, занурюватися” [М. Т. Янко]. Варіант н. – онімизований квалітативний прикметник.

6. **Самець** – -я, ч.; р., л. *Джурби* л. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*. Протікає через с. *Рублянка* (Кр). Відапелятивна назва, оскільки таке слово означає „головне русло”. Поширення гідроніма на території України свідчить про те, що цей ГТ існував і в діалектах української мови [Л. Т. Масенко].

7. **Федорівка** – -и, ж.; р., л. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Трусилівка*, *Федорівка*, *Малі Пузирки*, *Якимівка*, *Тріски*. Довжина – 18 км [КРУ]. Відойконімна н. (річка протікає через село з однойменною назвою).

8. **Фоса** – -и, ж.; р., п. *Ікопоті* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Решнівка*, *Гриценки*, *Тріски* (Кр) [СГУ]. Довжина – 12 км [КРУ]. В основі н. – ГТ *фоса* зі значенням „ровь, канава, яма” [Б. Грінченко].

В цілому усі вказані найменування є топонімами, геотопонімами, гідронімами, інтрагідронімами та абіонімами, а також реалонімами та мезоназвами. Усі номінації в межах басейну Ікопоті є індивідуальними, проте деякі з них функціонують і як назви інших географічних об'єктів (*Понора* – права притока *Горині*, *Федорівка* – село у Красилівському районі, *Фоса* – права притока р. Скринівки тощо).

Гідронімія басейну *Ікопоті* представлена здебільшого давніми назвами, які своєю етимологією сягають праслов'янського періоду.

Характерною особливістю правих приток *Горині* на території Хмельницької області є протікання їх у глибоких ярах, порівняно недалеко одна від одної, що унеможливорює наявність у гідрооб'єкті значних приток.

Особливості ландшафту (передусім горбиста місцевість та глинисті береги) в основному і зумовлюють квалітативний характер гідронімікону. Мікрогідронімія частіше пов'язана з певними ознаками денотата.

Твірними основами для гідронімікону басейну *Ікопоті* переважно виступали прикметники, апелятиви, вжиті у значенні географічних термінів, та мікротопоніми. Перетворення їх у назви гідрооб'єктів здійснювалося шляхом суфіксації, конверсії та усічення.

Гідроніми виконують насамперед номінативну й інформативну функції, є стилістично нейтральними, побутують в основному у розмовному стилі мовлення; вживання їх у складі стилістичних фігур і тропів не зафіксоване. У цих власних назвах відсутні етнокультурна знаковість і символічність.

Власні назви річок басейну Ікопоті входять до складу макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Рідний край', є низькочастотними та регіонально відомими, характерними для мови і мовлення, функціонують в офіційних документах і у повсякденному спілкуванні. Відмінностей у вимові та написанні гідронімів не зафіксовано, вони мають переважно іменниковий сингулярний тип відмінювання.

Засвідчено двобічний зв'язок між гідронімами й іншими класами онімів, зокрема антропонімами (через проміжний етап – ойконіми). Традиційним є відгідронімне походження назв населених пунктів регіону.

На подальше дослідження чекають як назви інших приток *Случі* (*Білка, Деревичка, Жилка, Корчик, Котелянка, Ладизька, Попівка, Смілка, Хомора*), так і мікрогідронімія краю (назви стоячих вод, джерел і криниць, заболочених місцевостей тощо).

Список використаної літератури

1. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі (на матеріалі Хмельницької області) / С. Д. Бабишин. – К.: Радянська школа, 1962. – 186 с.
2. Водний фонд Хмельницької області: довідник – Хмельницький, 2007. – 322 с.
3. Говорун В. Д. Річки Хмельниччини / В. Д. Говорун, О. О. Тимошук. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2010. – 240 с.
4. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. – Т. 1–4. – К.: Вид. АН УРСР, 1958.
5. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К.: ГР УРЕ УРСР, 1971. – 706 с.
6. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сицінського і М. І. Теодоровича): навчальний посібник / упорядник О. Тимошук. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2011. – 560 с.
7. Каталог річок України / Г. І. Швець, М. І. Дрозд, С. П. Левченко. – К.: Вид. АН УРСР, 1957. – 192 с.
8. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля / Л. Т. Масенко. – К.: Наукова думка, 1979. – 102 с.

9. Маштаков П. Л. Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного) / П. Л. Маштаков. – Петроград, 1917. – 57 с.
10. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. – М.: Наука, 1966. – 509 с.
11. Сборник сведений о Подольской губернии. – Вып. I. – Каменец-Подольский, 1880. – 367 с.
12. Словник гідронімів України / укладачі: І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, Є. С. Отін, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. – К.: Наукова думка, 1979. – 779 с.
13. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 549 с.
14. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М.: Наука, 1968. – 290 с.
15. Этимологический словарьславянских языков: праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. – Т. 1–17. – М.: Наука, 1974–1990.

Умовні скорочення

ГТ – географічний термін	н. п. – населений пункт
ж. – жіночий рід	п – права притока
ІМСХ – „Історія міст і сіл Хмельниччини”	р. – річка
Кр – Красилівський район	с. – село
КРУ – „Каталог річок України”	Ст – Старокостянтинівський район
л. – ліва притока	СГУ – „Словник гідронімів України”
н – назва	

Анотація

У статті розглядається лексико-семантична структура власних назв басейну річки Ікопоть (лівої притоки Случі). Гідроніми аналізуються за семантикою твірної основи, визначаються способи їхнього словотвору, етимологія та мотиваційні особливості.

Ключові слова: *гідронім, річка, квалітативна назва.*

Аннотация

В статье рассматривается лексико-семантическая структура имен собственных бассейна реки Икопоть (левого притока Случи). Гидронимы анализируются за семантикой образующей основы, определяются способы их словообразования, этимология и мотивационные особенности.

Ключевые слова: *гидроним, река, квалітативное название.*

Summary

The lexical and semantic structure of the proper names of Ikopot' basin rivers (left in flux of Sluch) and semantics of formative basis of hydronyms are analyzed in the article. Also theme thou soft heir word-formation, etymology and motivational features are determined.

Key words: *gydronym, river, qualitative name.*

УДК 821.111 – 3 + 821.161.2 – 3] 091

Крук А. А.

ДОЛЯ ЯК КОНЦЕПТ У СВІТОСПРИЙНЯТТІ Т. ГАРДІ, І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО, ПАНАСА МИРНОГО, І. ФРАНКА

За останні десятиліття поняття концепту і концептосфери активно увійшли в науковий обіг. Займаючи центральне місце в літературознавчій науці на сучасному етапі її розвитку, поняття концепту активно корелює з природою мисленневої діяльності людини. Безпосередні та опосередковані зв'язки між виявами народного світобачення, особливостями психіки, традицій, звичаїв і концептами „доля”, „дух”, „душа”, „воля” тощо простежуються у творах як національної, так і зарубіжної літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Європейська художня проза епохи порубіжжя засвідчила високу частотність вживання у текстах таких знакових для художньої концепції письменника понять як воля, час, вічність, життя, доля, душа.

У роботі ми виходимо із трактування концепту як терміна, що пояснює одиниці ментальних або психічних ресурсів і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини. В ментальному лексичному запасі європейських народів звертає на себе увагу концепт долі: широке застосування цієї категорії значною мірою пов'язано з секуляризацією суспільної свідомості, зі втратою християнського погляду на сили, що правлять світом. Адже у християнстві поняття долі відсутнє: тут прийнято вважати, що людина за своєю зіпсованою гріхопадінням природою схильна до зла (відома теза Августина), хоча водночас має свободу волі й сама цілковито несе відповідальність за свої гріхи: саме вони вносять зло у світ, тоді як Бог є абсолютне Добро. Натомість у язичницьких системах, які передували Біблії, долю людини визначають наперед темні й незбагнені сили на зразок грецьких Мойр, через що злочинний Едип Софокла, наприклад, „винний без вини” і викликає лише співчуття. Отож, повернення до язичницького уявлення про долю як певне незбагненне божество означає ерозію християнського уявлення про людську відповідальність і втрату смаку до духовної праці самовдосконалення й боротьби зі спокусами: на зміну цьому